

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 783:7.03(477.8)“1918/1923”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-1>**Богдан КИДРАТЮК,***orcid.org/0000-0002-8040-4034*

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *bohkind@ukr.net***РОЗВІЙ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ
НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918–1923)¹**

Мета статті – системно описати розвиток церковної музики (богослужбовий спів, гра органа, дзвоніння) в Західно-Українській Народній Республіці (ЗУНР). Методологія дослідження ще ґрунтується на інтерпретації нових фактів, а їхнє тлумачення утверджує герменевтичне вивчення розвою музики. Крайцому усвідомленню її піднесення, особливостей і значення в той час допомагає антропологічний підхід, сучасні дослідження в галузі соціальної історії, зокрема історії повсякденності. Тому пріоритетним предметом нашого пошуку виступає не стільки «подієва» історія музики, а настрої та вчинки в її сфері учасників події, тобто люди, їхні переживання. Розвій церковної музики в ЗУНР як наукова новизна статті зумовили особливе духовне піднесення українців унаслідок проголошення своєї держави, боротьба за неї на фронті й у тилу. Більша свобода публічного утвердження себе в мистецтві й завдяки йому сприяли покращенню церковної музики. Війна принесла сплеск побожності серед військового й цивільного населення, прагнення випросити Божого благовоління для оборонних змагань народу, а богослужіння, молебни, чин поховання воїнів, парастаси (які природно супроводжувалися належним співосупроводом, дзвоніннями) набували виразного українського звучання. Ще до прикмет тодішнього сакрального музичування відносимо розширення кола капеланів, зростання їх значення, заміну в тилу жінками й підлітками мобілізованих чоловіків-дяків, паламарів, органістів і дзвонарів. Почастішало жалібне виконання похоронних співів, що іноді поєднувалися з грою духових оркестрів. Свої прикмети були в церковній музиці євреїв, німців, поляків, інших етносів. Сакральне музичування успішно виконувало притаманні йому функції в житті цивільних і військових, соціальних прошарків, вірних різних конфесій; воно допомагало воювати, виховувати й мобілізувати, оздоровлюватися та утверджувати українство. Відзначення місця церковної музики в ритуалах і святах стане потрібним унеском до такої слабо розробленої проблеми в українській культурології. Дії держави й громадян у царині музики в роки лихоліття засвідчили її високе значення, що сприяє твердженню про певний унесок цього періоду в розрост української музичної культури.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, церковна музика, богослужбові співи, дзвоніння, орган, священник, капелан.

Bohdan KINDRATIUK,*orcid.org/0000-0002-8040-4034*

Doctor of Arts,

Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management
named after Bohdan StuparykVasyl Stefanyk Precarpathian National University of Arts
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *bohkind@ukr.net***THE DEVELOPMENT OF CHURCH MUSIC IN THE WEST UKRAINIAN
PEOPLE'S REPUBLIC (1918–1923)**

The purpose of the study is to systematize information about the existence of church music (liturgical singing, organ playing, bell-ringing) in the West Ukrainian National Republic (WUNR). The studios' methodology is still based on the interpretation of new facts, and their definition confirms the hermeneutical study of the development of music. At the same time, an anthropological approach, modern research in the field of social history, in particular, the history of everyday life helps to gain a better understanding of its elevation, features and importance. For this reason, the priority of our

¹ Автор висловлює щирю вдячність директору Інституту літургійних наук Українського католицького університету (м. Львів) професору Юрію Ясіновському за привернення уваги до деяких джерел і можливість працювати з фондами архіву бібліотеки згаданого інституту.

search is not the "event" of music, but the moods and actions of participants of events in this sphere, that is, people, their experiences. The development of church music in the WUNR, as a scientific novelty of the article, caused a special spiritual uplift of Ukrainians as a result of proclaiming their state, fighting for it on the front line and on the home front. The greater freedom of public self-assertion in their art and through it contributed to the better church music. War events caused a burst of manifestations of piety among the military and civilian population of the land, the desire to seek God's favor for the people's fight; and worship, prayers, the burial of warriors, parastases (which were naturally accompanied by the appropriate singing, bell-ringing) acquired a defined Ukrainian sound. Among the features of the sacral music of that time, we consider the expansion of the circle of chaplains, the growth of their significance, the replacement of mobilized male psalm-readers and palamars, organists and bell ringers by women and adolescents at the home front. The mournful performance of funeral chants, which was sometimes combined with the play of brass orchestras, became more and more frequent. The church music of Poles, Jews, Germans and other ethnic groups had its own features too. Sacral music successfully fulfilled its appropriate functions in the life of civilian and the military, social strata, believers of different denominations. It helped to fight, educate and mobilize, heal and promote Ukrainian nation. The place of church music will be a necessary contribution to such poorly researched problem in the field of Ukrainian cultural studies. The actions of the state and the citizens in the realm of music during the years of affliction confirmed its high importance, which gives grounds for claiming that this period contributed to the growth of Ukrainian musical culture.

Key words: West Ukrainian People's Republic, church music, liturgical chants, bell-ringing, organ, priest, chaplain.

*Музика – спів століть і квітка історії,
що росте як у печалі,
ак і в radoцях людства*
Ромен Ролан

Постановка проблеми. Музика своєрідно відсвічує дух часу, настрої в державі, прагнення її громадян, особливо в час війни. Історія ЗУНР спонукає вивчати прикмети тогочасного церковного музичного мистецтва, його значення. Таким студіям сприяють сучасні виміри етнорегіоналістики, її звернення до пори визвольних змагань українців за свою державність.

Результатом віковичних прагнень українського етносу позбутися національного гноблення стало проголошення у Львові 19 жовтня 1918 року на землях Буковини, Закарпаття, Східної Галичини Української держави. Швидше як за місяць (13 листопада) її назвуть Західно-Українською Народною Республікою. Однак давні компартійні табу на згадки про неї, короткочасний період її існування (де-факто – 1918–1919 роки, а де-юре – 1918–1923 роки) та відсутність, як дехто вважав, у ній тієї суворой доби якихось значимих мистецьких подій гальмували систематизацію фактів, що сприяли би виділенню цього періоду в історії української церковної музики.

Аналіз досліджень. У підніжжі вивчення історії ЗУНР, закладеного низкою науковців (Карпенко, 1993; Литвин, Науменко, 1995; Великочій, 2009; Лазарович, Мельничук, Матейко, 2015; Монолатій, 2017; 2018), відносяться відомості про реалізовану тоді різними етносами, верствами населення потребу музикування. Опрацювання джерел завдяки публікації чи невичерпної історіографії суспільно-історичних процесів на західноукраїнських землях, згадок про окремі складники тамтешньої музичної культури дає підстави для дослідження проявів

її церковної гілки. Адже такі занотування були не відомі музикознавцям. Академічна *Історія української музики* має розділ *Музична культура Західної України (1917–1941 pp.)*, авторства Юрія Булки (1937–2008), проте він, мабуть, за радянською традицією, не згадав про музичне мистецтво в ЗУНР (Булка, 1992). Хоч перед цим спогади Олександра Кошиця (1875–1944) про виступи на її теренах створеної в Києві Української республіканської капели опублікував Микола Гордійчук (1919–1995) (Кошиць, 1989). Не раз написано про її концерти в третій столиці ЗУНР (першою був Львів, потім – Тернопіль) – Станиславові (нинішній Івано-Франківськ) (Черепанин, 1997: 158; Морозюк, 1997; Карась, 2017: 210–211). Не згадано про музику ЗУНР у праці про галицьку музичну культуру (Кияновська, 2007). Лише показано побутування окремих жанрів української музики в роки Першої світової війни (ПСВ) у нарисах мистецького життя молодой Республіки в її ілюстрованій історії, де зібрано відомості про музикування військових переважно в час ПСВ і перебування їх у полоні після існування ЗУНР де-факто (Кугутяк, 2008). Описано розквіт музично-театрального життя як особливого розрадника в той час (Монолатій, 2017). Про роль музики в її війську згадали генерали (Омелянович-Павленко, 2018; Тарнавський, 2018). Увагу до неї в першій спробі у ХХ ст. збудувати Українську державу підсилюють публікації діаспорних науковців (див., приміром: Витвичський, 2003; Гайворонський, 1935). Вони слушно зауважили значущість музичного мистецтва в ЗУНР. Але після спроби його системного опису (Кіндратюк, 2019) ще не розкрито розвій церковного музикування, його місця в ритуалах, відзначення свят. Усе це визначається як **мета й завдання статті** та полягає її **наукова новизна**.

Виклад основного матеріалу. Віддавна релігія, зокрема в християн, є одним із рушіїв розвитку мистецтва. Розвою церковної музики в них сприяла когорта священників, дяків, дияконів, доместиків, уставників, протопсалтів і простих церковних співців, регентів і керівників церковних хорів, паламарів, дзвонарів і органістів. Ця корпорація церковнослужителів витворювалася синхронно з християнізацією середньовічної Руси. Для зміцнення віри плекалося церковне музичення як обов'язкова складова частина й осердя обрядів. Водночас побут сприяв тому, що діти з колисковими сприймали й виконували колядки, гагілки, щедрівки тощо. Досвід участі в музично-театральних дійствах отримувался на зібраннях, де піснями славили Бога, в постановках вертепів, великодніх хороводах. Доброму опануванню виконавських умінь сприяло очікування винагороди за колядування, щедрювання. У ЗУНР зібрані таким способом кошти започатковували практику їх передачі на потреби поранених. Водночас рівень музичної культури в краї – одному із самобутніх регіонів України – зумовлювало те, що до ПСВ тут діяла мережа спеціальних навчальних закладів, розвивалися громадсько-просвітницькі й музичні товариства різних етносів, творили їхні композитори, часто виступали мистецькі гурти й окремі виконавці, публікувалися наукові студії, згуртовувалися дяки, до церковних хорів долучалися школярі. Навіть у тюрмах були хори, а серед репертуару поважне місце займали духовні твори (Полек, 1994: 124, 130). Українці, наприклад, співали традиційні для галицької музики жанри – духовні й світські хори, вокальні ансамблі, солоспіви, обробки своїх фольклорних творів та інших народів (Кияновська, 2007: 164). Наприкінці ХІХ ст. у Станиславові функціонувало дяківське товариство, його школа, де готували професійні кадри для всієї єпархії. Це сприяло доброму рівню церковно-співочого мистецтва (Валіхновська, 2004: 123–124). У храмах християн західного обряду були органи, що звучали навіть у сільських костелах.

Священників бачимо серед організаторів захоплення влади в регіонах. Занотовано події 31 жовтня 1918 р., зокрема, як о. Степан Тесля прийшов до голови читальні *Просвіти* в с. Базаринці й попросив зібрати «ввечері збори управи й запросити на них найвизначнішу молодь – хлопців з аматорсько-співацького гуртка, як також військових, що були на відпустках» (Лазарович, Мельничук, Матейко, 2015: 93). Тобто музик тут прирівняли до вояків.

Виняткове національне піднесення українців у ситуації власного державотворення, радість від проголошення ЗУНР, переживання загального душевного піднесення потребували вираження себе в музиці й завдяки їй. Надихали повідомлення про події в Наддніпрянській Україні, універсали її Центральної Ради, вісті про визволення з-під московської окупації. На другий день після захоплення 1 листопада 1918 року українськими військовими Львова в церквах краю били у дзвони, навіть, як здавалося, вони інакше звучали; храми вщерть наповнювалися вірними (Монолатій, 2018: 20, 73, 86–87).

Характерною ознакою суспільно-політичного й мистецького життя ЗУНР був спалах масового публічного музикування українців. Водночас вільне використання етносами свого мистецтва вможливило проголошення рівних прав націй без різниці мови, віри, роду, стану чи статі. Окремі риси музики, зокрема церковної, значною мірою виражаються місцем проживання населення (більшість тоді побутувала в селах і займалася сільським господарством). У містах же були кращі можливості в підбиранні учасників церковних хорів, вони виконували складніші композиції, в катедральних соборах цілоденно проводилися богослужіння, відповідно, частіше звучали дзвони й органи. Про прикмети церковної музики на теренах ЗУНР теж можна скласти уявлення за віросповіданням її громадян: 62% вважали себе греко-католиками, 18% – римо-католиками, 13% – іудеями, 6% – православними (Литвин, 2015: 93).

Церковні співи виконували під час відзначення різних подій. Українці Галичини зазвичай величаво проводили свої свята. До їхньої програми входили, як правило, відправа богослужіння декількома священниками й дияконами, «промовляння» на зібраннях громадських діячів, спів хорів, виконання присутніми національного гімна. Тяглість таких торжеств зміцнилась у ЗУНР. Коли проголосили українську державність, то в Коломиї молилися за покій душ жовнірів, які полягли за Україну, а чин виявився «торжественним»: дев'ять священників, два диякони, хор дівочої семінарії (Монолатій, 2018: 19–20). У місті ще діяла дяківська бурса. Їхні вихованці сприяли покращенню церковного співу в ареалі краю. Він по-особливому лунав під час освячення військових частин. Так, після сформування Тернопільського куреня його 3 грудня посвятив військовий священник майор Василь Кузьма (1891–1963) (Кугутяк, 2008: 264).

Церковна музика допомагала славити Бога, вірити в нього, вимолювати краще життя. Запорукою її розвитку було згуртування священни-

ків, обговорення покращення умов їхньої діяльності, потуги греко-католиків стосовно створення мережі своїх шкіл тощо (Шумський, 1919). Співаки, зокрема учні семінарії, виконували під час частих тоді погребів псалми. На жаль, звукове довкілля внаслідок реквізицій дзвонів на мілітаристські потреби (залишали тільки дуже давні ідіофони) втратило домінуючий феномен організації простору на засадах сакральності – пишні канонічні дзвоніння. Благовісткування про богослужіння, відзначення його найурочистіших місць заміняли вдараннями в біла, клепапа. Дзвін звучав з унікальної дзвіниці на Софіївській площі Києва під час проголошення 22 січня 1919 р. Акта Злуки ЗУНР і УНР, що підтверджують широковідомі кадри кінохроніки.

Важливою була роль священників в Українській Галицькій Армії (УГА). Вона мала в організаційно-матеріальному відділі підвідділ польового духовенства, яке налагоджувало, за потреби, гуртове виконання сакральних піснеспівів, зокрема тих, що звучали на похоронах. Серед нагород передбачили для духівників орден *Хрест*. Спів мав виняткову роль серед війська передовсім як засіб зміцнення його духу, складник взаємодії вояків. Роль музики відзначена ще в спогадах про весну 1919 року (їх підрозділ названо *Тяжкі дні У. Г. А.*). Тоді в її рядах дізналися про підтримку Антантою поляків і дух українських вояків дещо підупав. При цьому Михайло Омелянович-Павленко (1878–1952) зауважив: «Армія – це живий організм, що – як й одиниця – радіє, страждає, захоплюється добрим перебігом подій та огортається сумом, коли нищаться її здобутки» (Омелянович-Павленко, 2018: 124). Тому вирішили «дати боєвим частинам необхідний відпочинок. Для цього уряджено в припіллях Бригад пункти часового спочинку з лазнями, церквами, розвагами та ін.» (Омелянович-Павленко, 2018: 125).

Оригінальною світлиною тогочасного музичного життя містечка Перегінське (Рожнятівщина), з якої дізнаємося назви творів і час їхнього виконання в церкві, є спогади про перший Великдень доби ЗУНР. Тоді «священник убрався в новий синій фелон із золотими цвітами. На хорах співали *Боже, великий, єдиний...* і *Ще не вмерла*» (Костюк, 1993: 119).

Важливість богослужінь у війську підтверджує те, що 1 червня 1919 р. артилерія УГА обстрілювала село Нижнів (Тлумаччина), особливо костел, бо стало відомо про заплановане на неділю відвідання храму польськими вояками (Карпинець, 1935: 23). У червні того ж року в церкві села Залісся, біля Чорткова, правилася Служба Божа.

У вщерть заповненому стрільцями храмі вони молилися «широ і горячо, як ніколи» (Лазарович, Мельничук, Матейко, 2015: 133). Значення діяльності церковних хорів підтверджує їх заборона поляками на окупованих теренах, особливо коли хоронили українських вояків (Литвин, 2015: 124).

Приверненню уваги до унікальних духовних вокальних композицій, їх високомистецькому виконанню та, відповідно, удосконаленню роботи церковних хорів, наскільки це було можливо в часи війни, посприяли виступи в Станиславові Української республіканської капели, що направлялась урядом УНР популяризувати її в Західній Європі. Кияни співали 12 квітня 1919 року на честь закордонних місій, акредитованих у місті. Спочатку виконали релігійні пісні (псалми й «канти») в обробленні композиторів. У другій половині виступу звучали колядки. Газети відзначили, що вперше «наше громадянство по сей бік Збруча чуло правдивий чудовий хор, керований натхненним диригентом. Уперше почули ми канти і псалми – високі твори релігійного почуття нашого народу і духовенства... Здається, всі ми знаємо їх, але вперше цілу глибину їх релігійно-естетичного багатства збагнули лише вчора у виконанні Капели д. Кошиця, що перший взагалі вивів їх на естраді в художнім обробленні» (цит. за: Морозюк, 1997: 500).

У ЗУНР функціонували українські військові духові (трубні) оркестри. Їхня гра супроводжувала стрільців на місця вишколу, вона лунала на вічах, зустрічах поважних гостей, на похоронах (Гайворонський, 1935). У Гвіздці (Коломийщина) 27 квітня 1919 р. після віча «відбувся похорон Семена Бахняка, жандарма, якого вбив дезертир. Коломийська військова музика пригравала жалобні марші» (По Україні, 1919). Бачимо, що автор цитованого фрагмента розпізнав звучання різних траурних творів. Їхнє виконання перемежовувалося в таких ситуаціях зі співом церковних хорів.

Обговорювалися задуми реформ у всіх царинах життя, зокрема церковному. Публікувалися проекти змін у житті духовенства для підвищення його авторитету (Шумський, 1919). Освіченість, висока національна свідомість, громадянська позиція священників приваблювали до себе людей, а значить їм більше вірили, на них рівнялися, зокрема й у пошануванні мистецтва. Розглядалося питання відбудови зруйнованих війною церков (Лучків, 1919). Їхнє значення добре розумів і ворог, тому часто знищував українські храми. Під час єврейських погромів у Львові після його захоплення поляками палили іудейські богослужбові книги.

У пору закладання підвалин нового ладу духовенство продовжувало займати поважне місце в житті людей. Це підтверджують спогади М. Омеляновича-Павленка про часи ЗУНР у Стрию, куди він як командувач їздив знайомитися зі становищем у тилу. На зустрічі з членами Національної Ради від Стрийщини, Самбірщини, Калущини побачив «чимало видатних мужів, що користувалися великою пошаною серед населення. Я стало пригадує собі високого поважного о. Нижанківського, що став жертвою польського шовінізму» (Омелянович-Павленко, 2018: 123; див. ще: Єгрішій, 2019); тут згадано Остапа Нижанківського (1863–1919) – священника Греко-католицької Церкви, композитора, диригента, нотовидавця, кооператора й державного діяча ЗУНР, активного популяризатора українського хорового співу.

Особливістю богослужінь в УГА було їх проведення українською мовою, що після переходу військ за Збруч радо віталосся селянами. Адже, як вони почули, галицькі священники читали молебні й проповідували рідною мовою, нею ж відправляли богослужіння (Карпенко, Мицан, 2008: 598–599).

Важливим засобом повернення до релігії, чинником музичного виховання є самоосвіта. Її організації допомагала робота бібліотек. Особливої ваги набула самоосвіта у війську, формування тут книгозбірень. Закликалося передавати сюди книги, газети. Вони мали підносити свідомість вояків, додавати завзяття, оберігати від деморалізації (Бубела, 1919; Чайківський, 1919). Музичну культуру Республіки укріплювало нотовидання, зокрема українське. Між окремих публікацій музичних творів були ті, що, напевно, виходили саме в ЗУНР і сприяли розвитку церковної музики (Савченко, 2007).

Взаємозв'язок різних жанрів мистецтва підтверджують твори музичної іконографії. Одним з її джерел є репродукція малюнка старшини армії ЗУНР Василя Петрука (1886–1968) *УГА в «Чотирикутнику смерті» на Східній Україні. Панахида над померлими від плямистого тифу. Осінь 1919 р.* Інша графіка – *УГА в «Чотирикутнику смерті» на Східній Україні* – окреслює гору черепів, а обабіч них серед військових бачимо музик-сурмачів (подібно до намальованих на іконах *Страшного Суду*) (опубліковано 15 грудня 1923 року в органі військової еміграції ЗУНР часописі *Український Скиталець*).

Ще приклади показу місця церковної музики в ритуалах, відзначення її функцій у церемоніях знаходимо у відомостях щодо перебування армій-

ців ЗУНР у таборах інтернованих і полонених. Тут працювали бібліотеки, мистецькі гуртки, функціонували хори, зокрема церковні, які брали участь у молебнях, відзначенні державних і релігійних свят тощо (Карпенко, Мицан, 2008: 587–588; 595–601; 803–806).

Висновки. Глибшому пізнанню духу українців у роки визвольних змагань допомагає звернення до одного з найглибших його проявів – церковної музики. Отримані знання про тогочасне мистецтво, в контексті якого вона побутувала, сприяють доброму визначенню її змісту, розширюють і оживляють уявлення про наших предків. Період ЗУНР став трудним і суперечливим періодом української історії, якому притаманні не лише виразне національно-культурне відродження, розвій української музики, її церковної гілки, а й певний регрес, спричинений війною, розрухою, епідеміями, загибеллю молоді Республіки. Усе ж особливе духовне піднесення українців, більша їхня свобода публічного утвердження себе в мистецтві й завдяки йому сприяли укріпленню церковної музики. Війна спричинила сплеск виявів побожності серед військового й цивільного населення краю, прагнення випросити Божого благовоління для змагань народу, а богослужіння, молебни, чин поховання воїнів, парастаси (які природно супроводжувалися відповідним співосупроводом, дзвоніннями) набували виразного українського звучання. Капелани УГА популяризували на теренах центральної України богослужіння українською мовою. До прикмет тогочасного сакрального музикування варто віднести розширення кола капеланів, зростання їхнього значення, заміну в тилу жінками й підлітками мобілізованих чоловіків-дяків, паламарів, органістів і дзвонарів. Свої особливості мала церковна музика в поляків, євреїв, німців. Почастішало виконання похоронних співів, що іноді поєднувалися із грою духових оркестрів. Церковна музика повсюдно реалізувала свої соціокультурні функції: у житті цивільних і військових, соціальних прошарків, вірних різних конфесій. Мистецтво, як ніколи, допомагало виживати, воювати, виховувати й мобілізувати, оздоровлюватися, підтримувати міжнародний престиж і утверджувати ЗУНР. Музика, зокрема церковна, була могутнім засобом розради в біді, подолання труднощів, доступним способом виразити смуток тощо. Однак українські умови життя в Західно-Українській Народній Республіці, її швидка загибель не сприяли реалізації всіх задумів у сфері церковного життя, тому складно добре показати хід розвитку його музичної сфери.

Перспективи подальших досліджень. Пошук нових джерел, зокрема іконографічних, кращий відбір і систематизація цікавих фактів, уточнення відомих сприятиме глибшому аналізу розвою церковної музики, подальшому її висвітленню як складової частини культурного життя періоду ЗУНР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бубела, Тов. Держ. Секретар Військових справ. Бюро народньої освіти. До української суспільности! *Републіка*. Станіславів, 1919. 30 квіт. С. 2.
2. Булка Ю. Музична культура Західної України. *Історія української музики* : у 6-ти т. / АН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; редкол. Л. Пархоменко (відп. ред.), О. Литвинова, Б. Фільц. Київ : Наукова думка, 1992. Т. 4: 1917–1941. С. 545–589.
3. Валіхновська З. Дяківське Товариство у Станіславові. *Вісник Прикарпатського університету: Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 7. С. 122–130.
4. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. : монографія / Прикарпат. націон. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 812 с.
5. Витвицький В. Музикознавчі праці. Публіцистика ; упор., підгот. до друку, комент., перек. і перед. слово Л. Лехник. Львів, 2003. (Історія української музики: Дослідження, вип. 19 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). 400 с.
6. Гайворонський М. Перша орхестра У. С. С. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1935. № 12. С. 12–14.
7. Стрешій О. Репресивна політика польських органів влади щодо Греко-католицького духовенства у 1919–1921 р. *Галичина* : наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп. : гол. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ, 2019. № 32. С. 67–73.
8. Карась Г. Хорова культура українців міста Станіславова з кінця XIX до 1939 року. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku* : Po stronie pamięci i dialogu / red. nauk. P. Nawrylszyn, M. Kardas, A. Ostanek; з пол. пер. Н. Ткачик. Warszawa ; Stanislawow, 2017. Т. 2: Gospodarka, kultura, religia. С. 203–213.
9. Карпенко О. Листопадова 1918 р. Національно-демократична революція на західноукраїнських землях. *Український історичний журнал*. Київ, 1993. № 1. С. 16–29.
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах, 8 кн. / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. Т. 4: Суспільно-політичні процеси. Національно-культурне відродження. 886 с.
11. Карпинець І. Історія 8-ї Галицької Бригади. III. б. Перший відворот У. Г. А. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1935. № 12 (закінч.). С. 19–23.
12. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст. : навчальний посібник. Чернівці : Книги–XXI, 2007. 424 с.
13. Кіндратюк Б. Музична культура Західно-Української Народної Республіки. *Галичина* : наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Івано-Франківськ, 2019. Ч. 32. С. 125–142.
14. Костюк В. ЗУНР у спогадах письменника Осипа Мошури. *Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки (1–3 листоп. 1993р.)*: матеріали. Івано-Франківськ, 1993. С. 118–120.
15. Кошиць О. З піснею через світ. Публікація Миколи Гордійчука. *Україна*. Київ, 1989. № 27. С. 21 ; № 28. С. 15–17 ; № 29. С. 18–20 ; № 30. С. 13–15 ; № 31. С. 15–17.
16. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923 : Ілюстрована історія / автор ідеї, гол. ред. і кер. наук. кол. М. Кугутяк. Львів–Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. 524 с.
17. Лазарович М., Мельничук Б., Матейко Р. За волю й славу України. Нариси з історії Українського Січового Стрілецтва та Української Галицької Армії. Вид. 3-тє, доп. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2015. 320 с.
18. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів : Олір, 1995. 361 с.
19. Литвин М. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. Харків : Фоліо, 2015. 380 с.
20. Лучків В. Зїзд українських інженерів в Станіславові. *Републіка*, 1919. 7 бер. С. 3.
21. Монолатій І. Перша Республіка. Коломия в часи ЗУНР. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 96 с.
22. Монолатій І. Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції. Івано-Франківськ : Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2018. 656 с.
23. Морозюк В. Капела Кошиця. *Літопис Червоної калини*. Львів, 1997. № 10–12. С. 497–501.
24. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 144 с.
25. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська: історико-культурний путівник. Львів : Світло і тінь, 1994. 90 с.
26. По Україні. УПБ. Коломия 30. IV. *Републіка*. 3 трав. С. 2.
27. Савченко І. Українські нотні видання 1917–1923 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Науковий каталог ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. Івченко. Київ, 2007. 384 с.
28. Тарнавський М. Спогади / пер. з нім. В. Бак. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 160 с.
29. Чайківський Ф. Дайте книжку для жовніра! *Републіка*. Станіславів, 1919. 29 бер. С. 4
30. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія. Київ : Вежа, 1997. 328 с.
31. Шумський Л. З духом часу. Погляд на справу духовенства. *Републіка*, Станіславів, 1919. 1 бер. С. 3.

REFERENCES

1. Bubela. Do ukraïnskoi suspilnosti! [To the Ukrainian Community!]. *Republyka*, Stanyslaviv, 1919. 30 kvit. p. 2 [in Ukrainian].
2. Bulka Yu. Muzychna kultura Zakhidnoi Ukrainy [Music Culture of Western Ukraine]. *Istoriia ukraïnskoi muzyky: u 6 t. T. 4: 1917–1941 / AN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho / redkol. L. Parkhomenko (vidp. red.), O. Lytvynova, B. Filts. Kyiv: Naukova dumka, 1992. pp. 545–589* [in Ukrainian].
3. Chaikivskiy F., p. dukh. Daite knyzhku dlia zhovnira! [Give a Book to the Trooper!] *Republyka*, 1919. 29 ber. p. 4 [in Ukrainian].
4. Cherepanyn M. Muzychna kultura Halychyny (druga polovyna KhIKh – persha polovyna KhKh st.) [Music Culture in Galicia (second half of 19th – first half of 20th century)]. Kyiv: Vezha, 1997. 328 p. [in Ukrainian].
5. Haivoronskyi M. Persha orkestra U. S. S. [The First U. S. S. Orchestra]. *Litopys Chervonoï Kalyny*, 1935 (12). Lviv. № 12–14 [in Ukrainian].
6. Karas H. Khorova kultura ukraïntsiiv mista Stanyslavova z kintsia KhIKh do 1939 roku. *Stanisławów i ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku: Po stronie pamięci i dialogu [Choral Culture of the Ukrainians of the City of Stanyslaviv from the End of 19th Century to 1939]*. T. 2: Gospodarka, kultura, religia. In P. Hawrylyszyn, M. Kardas, A. Ostanek (Ed.); z pol. per. N. Tkachyk. Warszawa; Stanislawow, 2017. pp. 203–213 [in Ukrainian].
7. Karpenko O. Lystopadova 1918 r. Natsionalno-demokratychna revoliutsiia na zakhidnoukraïnskykh zemliakh [November 1918 National and Democratic Revolution in Western Ukraine]. *Ukraïnskyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, 1993. № 1. pp. 16–29 [in Ukrainian].
8. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy / comps. Karpenko O., Mytsan K. [West-Ukrainian Peoples Republic 1918–1923. Documents, materials]: u 5 t. 8 kn. T. 4: Suspilno-politychni protsesy. Natsionalno-kulturne vidrodzhennia. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2008 [in Ukrainian].
9. Karpynets I. Istoriiia 8-yi Halytskoi Bryhady. III. B. Pershyi vidvorot U. H. A. [Story of the 8th Galician Brigade. III. B. The First Retreat of the U. G. A.]. *Litopys Chervonoï Kalyny*, Lviv, 1935. № 12. pp. 19–23 [in Ukrainian].
10. Kindratiuk B. Muzychna kultura Zakhidnoukraïnskoi Narodnoi Respubliky [Music culture of the Westukrainian Peoples Republic]. *Halychyna*. Ivano-Frankivsk, 2019. № 32. pp. 125–142. [in Ukrainian].
11. Koshyts O. Z pisnieiu cherez svit. Publikatsiia Mykoly Hordiichuka [With a Song through the World]. *Ukraina*. Kyiv, 1989. № 27. pp. 21; № 28. pp. 15–17; № 29. pp. 18–20; № 30. pp. 13–15; № 31. pp. 15–17 [in Ukrainian].
12. Kostiuik V. ZUNR u spohadakh pysmennyka Osypa Moshury [ZUNR in the Memoirs of Writer Osyp Moshura]. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena 75-richchii Zakhidno-Ukraïnskoi Narodnoi Respubliky (1–3 lystop. 1993 r.): materialy*. Ivano-Frankivsk, 1993. pp. 118–120 [in Ukrainian].
13. Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika. 1918–1923: iliustrovana istoriia [Western Ukrainian Peoples Republic. 1918–1923: Illustrated History]. / Avtor idei, hol. red. i ker. nauk. kol. M. Kuhutiak. Lviv – Ivano-Frankivsk : Manuskrypt – Lviv. 2008 [in Ukrainian].
14. Kyianovska L. Halytska muzychna kultura KhIKh–KhKh st. [Galician Musical Culture of the 19th and 20th Centuries]. Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2007 [in Ukrainian].
15. Lazarovych M., Melnychuk B., Mateiko R. Za voliu y slavu Ukrainy. Narysy z istorii Ukraïnskoho Sichovoho Striletstva ta Ukraïnskoi Halytskoi Armii [For the Freedom and Glory of Ukraine]. Vyd. 3-tie, dop. Ternopil : TzOV «Ternohraf», 2015 [in Ukrainian].
16. Luchkiv V. Zizd ukraïnskykh inzhyniriv v Stanyslavovi [Congress of Ukrainian Engineers in Stanislaviv]. *Republyka*. 1919. 7 ber. p. 3 [in Ukrainian].
17. Lytvyn M., Naumenko K. Istoriiia ZUNR [History of ZUNR] / NAN Ukrainy, In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakovycha. Lviv: Olir, 1995. 361 p. [in Ukrainian].
18. Lytvyn M. Proekt «Ukraina». Halychyna v Ukraïnskii revoliutsii 1917–1921 rr. [Project «Ukraine». Galicia in the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. Kharkiv: Folio, 2015. 380 p. [in Ukrainian].
19. Monolatii I. Persha Respublika. Kolomyia v chasy ZUNR [The First Republic. Kolomyia in the Times of ZUNR]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2017. 96 p. [in Ukrainian].
20. Monolatii I. Misto dvokh respublik i dyktatury. Kolomyiski stseny Ukraïnskoi revoliutsii [City of Two Republics and Dictatorship. The Kolomyia Scenes of the Ukrainian Revolution]. Ivano-Frankivsk: Halytsko-Ukraïnska Nakladnia im. Yakova Orenshtaina, 2018. 656 p. [in Ukrainian].
21. Moroziuk V. Kapela Koshytsia [Koshetz Capella]. *Litopys Chervonoï kalyny*. Lviv, 1997. № 10–12. pp. 497–501 [in Ukrainian].
22. Omelianovych-Pavlenko M. Ukraïnsko-polska viina 1918–1919 [The Polish–Ukrainian War of 1918–1919]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2018 (Seriia spohadiv «Zvytiachtsi»). 144 p. [in Ukrainian].
23. Poliek V. *Maidanamy ta vulytsiamy Ivano-Frankivska: istoryko-kulturnyi putivnyk [Through Squares and Streets of Ivano-Frankivsk: Historical and Cultural Guide]*. Lviv: Svitlo i tin, 1994. 90 p. [in Ukrainian].
24. Po Ukraini. UPB. – Kolomyia 30. IV. [In Ukraine. UPB]. *Republyka*, 1919. 3 trav. p. 2. [in Ukrainian].
25. Savchenko I. Ukraïnski notni vydannia 1917–1923 rokov u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Naukovyi katalog [Ukrainian Musical Editions of 1917–1923 in the Collections of the Vernadsky National Library of Ukraine: Scientific Catalogue] (Z istorii muzychnoi spadshchyny Ukrainy) / nauk. red. L. Ivchenko. Kyiv: Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 2007. 384 p. [in Ukrainian].
26. Shumskiy L., o. Z dukhom chasu. Pohliad na spravu dukhovenstva [In the Spirit of the Times. A look at the Work of the Clergy]. *Republyka*, 1919. 1 ber. (zakinch.). p. 3 [in Ukrainian].

27. Tarnavskiy M. Spohady [Memories] / per. z nim. ta in. Volodymyr Bak. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2018 (Seriiia spohadiv «Zvytiazhtsi»). 160 p. [in Ukrainian].
28. Valikhnovska Z. Diakivske Tovarystvo u Stanislavovi [Sexton Fellowship in Stanislaviv]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu: Mystetstvoznavstvo*. Ivano-Frankivsk, 2004. v. VII. pp. 122–130 [in Ukrainian].
29. Velykochyi V. Ukrainska istoriohrafia suspilno-politychnykh protsesiv u Halychyni 1914–1919 rr. [Ukrainian Historiography of Social and Political Processes in Galicia: 1914–1919] / Prykarpat. natsion. un-t im. V. Stefanyka. Ivano-Frankivsk: VDVTSIT Prykarpat. natsion. un-tu im. V. Stefanyka, 2009. 812 p. [in Ukrainian].
30. Vytvytskyi V. Muzykoznavchi pratsi. Publitsystyka [Music Studies. Articles] / comps. L. Lekhnyk. Lviv, 2003 (Istoriia ukrainskoi muzyky: Doslidzhennia, vyp. 19 / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy). 400 p. [in Ukrainian].
31. Yehreshii O. Represyvna polityka polskych orhaniv vlady shchodo Hreko-katolytskoho duhovenstva u 1919–1921 r.r. [The repressive policy of the Polish authorities against the Greek Catholic clergy 1919–1921]. *Halychyna*, 2019. № 32, pp. 67–73 [in Ukrainian].